

UDVARDI PÉTER

Fidel Castro 1972-es magyarországi látogatása

Metszet a magyar–kubai kapcsolatok történetéből*

A magyar–kubai kapcsolatok elsősorban a Szovjetunió, valamint az európai szocialista országok és Kuba politikai, diplomáciai, gazdasági és kulturális viszonyrendszerében értelmezhetők. A „hivatalos Magyarország” Kubával kapcsolatos – bár hullámszó, ám jellegzetes – távolságtartó magatartása nem csupán Fidel Castrónak az 1956-os magyar forradalomról a korai 1960-as évekig kifejtett véleményére,¹ a szocialista táborban nem jó szemmel nézett „nacionalizmusára”, azaz a sajátos nemzeti vonásokat és tradíciókat hangsúlyozó szocializmusára, a „rég”i kommunisták erős megregulázására, a forradalom latin-amerikai és harmadik világbeli „exportjának” módjára és az állandó külkereskedelmi deficitre vezethető vissza. Mindez azzal is összefügg, hogy Kuba politikája rendszeresen kínált muníciót a Magyar Szocialista Munkáspárt, az MSZMP baloldali kritikai ellenzékének – politikai, ideológiai és gazdasági téren egyaránt. A kubai forradalom iránti, a hivatalosnál erősebb rokonszenv egyben az elbürokratizálódott államszocializmussal, a kapitalizálódással szembeni erős baloldali kritikát is jelentette a magyar értelmiség és az ifjúság egy csoportja részéről. A Che Guevara-ikont, amelyet 1968-tól az amerikai és az európai ifjúsági mozgalmak a zászlajukra tűz-

* Készült a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, az Interdiszciplináris Doktori Iskola „Európa és a magyarság a 18–20. században” című Doktori Programjának keretei között.

¹ DÖMÉNY János: *Magyar diplomata Latin-Amerikában*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. 81.

tek, a szocialista blokkon belül ugyancsak távolságtartóan, némi gyanakvással kezelték a politikai vezetők.

A latin-amerikanizmus magyar művelői között kevés olyat találunk, aki első lépéseit ne Kubában tette volna meg. Érdemi együttműködés volt a balett, a színház, a film, a zene, az irodalom és a képzőművészet területén. Rendszeressé vált a rádiók és televíziók műsorcsereje, a tematikus estek mindkét országban sikerre és elismerésre tettek szert. Kubai költők segítségével jelent meg spanyolul egy válogatott Petőfi-kötet és elsőként Fayad Jamis tolmácsolásában adták ki József Attila verseit.² A magyar irodalmi remekművek – kubai közreműködéssel történő – spanyol nyelvű kiadásai azért is jelentősek voltak számunkra, mivel a magyar irodalom akkor csakis ezen a csatornán keresztül tudott eljutni a kétszázmilliós lélekszámú spanyol ajkú népességhez.

Fidel Castro látogatásának előzményei

A magyar–kubai kapcsolatok egyik csúcspontja a Kubai Kommunista Párt első titkárának, egyben Kuba miniszterelnökének magyarországi látogatása. Az MSZMP Politikai Bizottsága (PB) 1971. december 28-i határozata értelmében a látogatásra 1972. május 30. és június 6-a között került sor. Érdekes adat, hogy Castro első magyarországi meghívása már 1961 februárjában, közvetlenül a diplomáciai kapcsolatok felvétele után megtörtént, akkor azonban a kubai forradalom vezetője csak a Szovjetuniót és Csehszlovákiát kereste fel.

A kétoldalú kapcsolatoknak az 1960-as években számos terhététele volt. Az MSZMP PB 1970. márciusi határozatában³ viszont megállapította, hogy a magyar–kubai kapcsolatok a korábbi évekkel ellentétben pozitív irányba mozdultak el. Magyarország a 1960-as években számos kérdésben nyíltan vitatta Kuba külpolitikáját, a diplomáciai kapcsolat sokszor személyeskedéstől sem

² Sándor PETŐFI: *Poemas* [sel., trad. de András SIMOR]. Instituto Cubano del Libro, La Habana, 1973. és Attila JÓZSEF: *Poesias. Versiones espanolas de Fayad Jamis*. Corvina, Budapest, 1967.

³ MOL M-KS 288.f. 5/581. ó. e. (1970. 03. 10.) Előterjesztés az MSZMP KB Politikai Bizottságához a magyar–kubai kapcsolatokról.

volt mentes, ám nyílt ellenségességre nem került sor. Az együttműködés kereteinek bővítését a felek kölcsönösen nem igényelték. 1962-től a rakétaválság felszámolásának körülményeire adott sértődött – ámde az ottani belpolitikai körülményekhez mérten reális – kubai válasz erőteljesen rányomta a bélyegét szigetország és a szocialista blokk kapcsolatára. Az 1970-es évek elején viszont az ország gazdasági és társadalmi problémái, a pattanásig feszített külpolitikai helyzetek sora belföldi és nemzetközi stabilizációs politikára kényszerítették Castrót. Kuba akkortól a nemzetközi politikában egyfelől erőteljesen a Szovjetunió irányvonalához (és egyben annak Kína-politikájához) igazodott, másfelől Che Guevara halála után felülvizsgálta „a forradalom exportjával” és kiterjesztésével kapcsolatos nézeteit. Mivel Kubában a társadalom magas fokú politikai szervezettsége képtelen volt ellensúlyozni a gazdasági élet szervezetlenségét és az alacsony termelékenységet, az országnak szüksége volt a szocialista országok széles körű támogatására.

Fidel Castro 1972-ben – Che 1961-es útjához hasonlóan – jelentős diplomáciai körutazásba kezdett, melynek során érintette Guineát, Algériát, Bulgáriát, Romániát, Magyarországot, Lengyelországot, a Német Demokratikus Köztársaságot, Csehszlovákiát és a Szovjetuniót. A cukortermelés jelentős visszaesése (1970-ben 8,5 millió tonna; 1971-ben 5,9 millió)⁴ és a cukor piaci árának csökkenése arra kényszerítette Castrót, hogy a harmadik világban és a szovjet érdekszférában egyaránt szélesítse gazdasági és politikai kapcsolatait. Ennek ékes bizonyítéka, hogy a magyarországi látogatás után másfél hónappal Kuba a KGST tagja lett.⁵ A megkötendő kereskedelmi egyezmények és a kedvezményes hitelek létfontosságúak voltak a kubai életszínvonal szerény emeléséhez, és egyben fedezetet nyújtottak ahhoz, hogy az 1970–1980-as években Castro nemzetközi szerepe erősödjön, tekintélye és népszerűsége növekedjen.

1970-ben a szocialista országok közötti diplomáciában nem példa nélküli, ám ritka esemény történt: a Bolgár Kommunista

⁴ MOL M-KS 288. f. 5/581. ó. e. (1972. 05. 16.) Jegyzőkönyv a PB 1972. május 16-án tartott üléséről. Előterjesztés a magyar–kubai kapcsolatokról.

⁵ ANDERLE Ádám: *Kuba története*. Akkord, Budapest, 2004. 197.

Párt Központi Bizottságának Politikai Irodája levelet küldött az MSZMP Központi Bizottságának. A levélben azt kérték, hogy Magyarország vizsgálja felül a Kubával kapcsolatos addigi politikáját.⁶ A Bolgár Kommunista Párt indoklásában kifejtette: „A kubai párt- és állami vezetők az ország fejlődésével és a nemzetközi tevékenységével összefüggő egész sor alapvető kérdésben marxista-leninista álláspont kialakítására törekednek, s igyekeznek szorosabb együttműködést kiépíteni a Szovjetunióval és a többi testvéri szocialista országgal.”⁷

A bolgárok leírták, hogy korábban a saját illetékes szerveik is meglehetősen egyoldalúan és nem pontosan tájékoztatták a Központi Bizottságot, több problémát elfogultsággal, csak a bolgár álláspontot figyelembe véve közelítettek meg. A Todor Zsivkov vezetésével 1970. július 25. és augusztus 1. között Kubában járt küldöttség megbizonyosodott arról, hogy a kubai vezetők erőfeszítése és figyelme most már nem arra irányul, hogy Latin-Amerikában forradalmakat hajtsanak végre, hanem elsősorban a kubai gazdasági élet fejlesztése a cél. A levél meglepően reális képet festett Kuba akkori állapotáról. Megemlítette a lakosság ellátásának súlyos problémáit, a kollektív vezetés, a hierarchikusan felépített pártszervezet, a tudatos káderutánpótlás, a szocialista tervezés és az anyagi ösztönzés hiányát, felhívta a figyelmet a vezetés súlyos hibáira. A kubai vezetőket paternalista kritikával is illették: „A legnagyobb probléma – írták –, amely megnehezíti Kuba gyorsabb és sikeresebb előrehaladását a szocialista úton, mégis talán abban rejlik, hogy a kubai vezetők – mint marxisták és kommunisták – még nem teljesen nőttek fel. S ez még inkább vonatkozik az ország többi kádereire, nem is beszélve az egyszerű párttagokról és a lakosság széles rétegeiről.” Az ilyen, Kubával kapcsolatos „atyáskodó”, sőt fölényeskedő megjegyzések egyébként is jellemzőek voltak a szocialista országokra. Rendszeresen fitogtatták marxista-leninista pozíciójukat és jártasságukat a szocializmus felépítésében. (Azóta a történelem rácáfolt erre a magabiztosságra.)

⁶ MOL M-KS 288. f. 5/526. ó. e. (1970. 09. 22) Jegyzőkönyv a PB 1970. szeptember 9-én tartott üléséről. A Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottságának levele Kubával kapcsolatban. MSZMP KB Külügyi Osztály előterjesztése.

⁷ Uo.

A bolgár KB ugyanakkor javasolta a magyar pártnak, hogy a fent említett gondok ellenére – a segítség jegyében – értékelje át eddigi Kuba-politikáját, és a szocialista országok együttesen nyújtsanak jelentősebb gazdasági segítséget azzal a céllal, „hogy a jövőben az ország helyzete stabilizálódjon és Kuba Latin-Amerikában a szocializmus kirakatává válhasson”.⁸ Azt nem tudjuk, mennyire akart Fidel Castro „kirakattá válni”, de az biztos, hogy pl. a kubai jegyrendszer nem számolták fel együttes szocialista segítséggel. Ellenben a legtöbb szocialista országban megtörtént a „Kuba-politika” felülvizsgálata. Mindenesetre Bulgária és Kuba kapcsolata ezután mindvégig felhőtlen maradt, köszönhetően annak a történelmi közösségnek, amely a Szovjetunió feltétlen ideológiai támogatásán és a szovjet gazdasági segélyeken alapult.

A magyar–kubai kapcsolatok fejlődéséhez jelentősen hozzájárultak a korábbi évek magas szintű találkozóí, különös tekintettel Ajtai Miklós, a minisztertanács elnökhelyettese és Carlos Rafael Rodríguez államminiszter találkozóira, akik egyben a Magyar–Kubai Gazdasági és Műszaki–Tudományos Együttműködési Bizottság elnöki tisztét is betöltötték.⁹ A kormányszintre emelt vegyes bizottság irányította a külkereskedelem, a műszaki-tudományos együttműködés legfontosabb teendőinek előkészítését, és egyben fontos szerepet játszott a diplomáciai kapcsolatok gazdagításában is. Napjainkban számos beszámoló, újságcikk, tv-műsor¹⁰ és történész is hibásan beszél arról, hogy a kubai cukor magyarországi importja 1972. július 12-től, tehát csak azután indult volna meg, hogy a szigetország belépett a KGST-be. Ezzel szemben tény, hogy már 1971-ben 30 000 + 15 0000 tonna (a többlet a korábbi hiteltörlesztés fedezetét biztosította) cukrot importáltunk a latin-amerikai országból.¹¹ A későbbi gazdasági kapcsolatokra el-

⁸ Uo.

⁹ MOL M-KS 288. f. 5/538. ó. e. (1970. 12. 08.) Jegyzőkönyv a PB 1970. december 8-án tartott üléséről. Carlos Rafael Rodríguez elvtárs látogatása.

¹⁰ pl.: Múlt-kor történelmi portál. 2006. december 8. Castro és mi, magyarok. http://mult-kor.hu/20061208_castro_es_mi_magyarok [letöltés: 2012. augusztus 22.]

¹¹ MOL M-KS 288. f. 5/581. ó. e. (1972. 05. 16.) Jegyzőkönyv a PB 1972. május 16-án tartott üléséről. Előterjesztés és határozat a magyar–kubai kapcsolatokról és Fidel Castro magyarországi látogatásának programjáról.

sősorban az vetett árnyékot, hogy Magyarország időről időre megkérdőjelezte az ún. KGST-árpreferenciát, a kétoldalú kereskedelmet valódi árakra kívánta alapozni, ezzel is elkerülve az évi 5-6 milliárd forintos központi ártámogatást. A magyar export zömét továbbra is gépek, híradástechnikai berendezések, műszerek és gyógyszerek tették ki. Fontos megjegyezni, hogy kivitelünk áruszerkezete számunkra igen kedvező volt, miután olyan gépipari termékek szállítását vállaltuk, amelyeneket a tőkés piacon nem tudtunk értékesíteni.¹² Ennek egyik szemléltető példája az volt, amikor Kuba köztársasági elnöke, Osvaldo Dorticós személyesen tiltakozott a szigetországba szállított mozdonyaink nem kielégítő műszaki állapota miatt.¹³

Az MSZMP 1971. decemberi PB-ülésére készített előterjesztés megállapította:¹⁴ kulturális kapcsolataink kielégítőek voltak, az 1961-es kulturális-tudományos egyezmény alapján széles körű együttműködés folyt. 1970–1971-ben 220 kubai járt Magyarországon, és hasonló mértékű volt a magyar szakemberek, munkások és diákok Kubába látogatása is.¹⁵ A Politikai Bizottság határozata leszögezte, hogy a fennálló kulturális kapcsolatokban ugyanazoknak a szabályoknak és normáknak kell érvényesülniük, mint a más szocialista országokkal kialakultakban. Tervbe vették a kulturális egyezmény megújítását és ennek keretében a kulturális kapcsolatok bővítését is.¹⁶

A Fidel Castro látogatását előkészítő PB-ülésen résztvevők jóváhagyták a két ország kapcsolatairól szóló előterjesztést és a 20 millió dolláros kormányhitelezés felajánlását. Vita csupán a látogatás programja körül zajlott. A PB tagjai egyszerűen nem tudtak mit kezdeni azzal a ténnyel, hogy a látogatás egy-két napot „csúsztat”, valamint hogy a kubai vezető külföldi látogatásai során „improvizál”, és a protokollra fittyet hányva átírja az előre egyeztetett programot. Olyan „rémisztő” hírek jöttek Romániából és Bulgáriából, hogy az első titkár „belegázolt búzatáblákba”, otthoni szokás

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

szerint átvette az öt szállító autó volánját, repülőt akart vezetni, és hogy jól felkészült kérdéseivel zavarba hozta a párt- és állami vezetőket.¹⁷ Kádár János az ülésen hosszasan sorolta a fenntartásait, aggályait, miszerint ő egyáltalán nem is tudja, miről kéne tárgyalni, és hogy ezek a tárgyalások valószínűleg olyan „rugalmasak” lesznek, mint a kétoldalú kapcsolatok. Kádár személyes távolságtartása, gyanakvása még a némileg stilizált, szalonképessé tett korabeli jegyzőkönyvekből is egyértelműen kiolvasható: „A program azért került ide, mert akármikor jöhet... Azt, hogy egy-két nappal később érkezik, azt el is vártam... A megítélésem az, hogy minden el van túlozva magyar oldalról: a tárgyalási csoport, a légi kíséret stb. Vegyük figyelembe az alkalmat és a szokásosnál valamivel erősebben álljunk ki, de túlzást azért ne csináljunk.”¹⁸

A repülőtéri fogadást és búcsúztatást teljes katonai tiszteletadással tervezték (vadászgép-kíséret, 21 ágyúlövés, katonai díszegység, a fogadásra 3000 budapestit mozgósítottak). Kádár ezt is fenntartással fogadta: „Világos a repülőtéri fogadtatás. Ott részt venne az egész Politikai Bizottság. De ilyet csak a szovjet fogadásoknál szoktunk csinálni. Ezt a számot kicsit soknak tartom. Ezen kicsit igazítani kell.”¹⁹ A Külügyminisztérium állami ajándékot szándékozott átadni, és előkészítette Fidel Castro kitüntetését is. Az ajándék egy, a mezőgazdasági szakterületre specializált egyetemi kémiai laboratórium volt, hárommillió forint értékben. Kádár ezt is túlzásnak tartotta, és beavatkozott: „Az ajándék világos, de a kitüntetést már nem tudom, hogy az-e? Ha van egy olyan precedens, hogy valahol nem kap kitüntetést [más szocialista országban], akkor mi sem adju[n]k!”²⁰ Fidel Castro végül megkapta a Magyar Népköztársaság Zászlórendjének gyémántokkal ékesített első fokozatát.

Kubai kívánságnak megfelelően a PB napirendjén szereplő program szerint Castro látogatást tesz a Kőbányai Gyógyszerárugyárban, a Dunai Vasműben, a Martonvásári Állami

¹⁷ HORVÁT János: *Kubai riport*. MRT-Minerva, Budapest, 1974. 283.

¹⁸ MOL M-KS 288. f. 5/581. ó. e. (1972. 05. 16.) Jegyzőkönyv a PB 1972. május 16-án tartott üléséről. Előterjesztés és határozat a magyar–kubai kapcsolatokról és Fidel Castro magyarországi látogatásának programjáról.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

Gazdaság és Kísérleti Intézetben, a polgárdi Vörös Csillag Termelőszövetkezetben,²¹ egy ipari nagyüzemben, valamint egy katonai egységnél. Nagygyűlésre kerül sor a Sportsarnokban. Az aktív pihenés részeként vadászat és balatonaligai kirándulás szerepel. A látogatás eseményeiről – a PB-határozatok rutinszerű agitpropos zárásának megfelelően – a magyar sajtónak, rádiónak és tv-nek folyamatos tájékoztatást kell adnia.

A találkozó és a tárgyalások

A látogatás nagyjából követte az előirányzott programot. A találkozó és a tárgyalások szinte minden pontja jól dokumentált, a felek több mint tíz órát töltöttek hivatalos tárgyalással. A vadászaton és a balatoni hétvégén lehetőség nyílt a kötetlen megbeszélésekre is. A hivatalos eszmecsere három fő kérdés-csoportban folyt:

- kölcsönös tájékoztató a belső helyzetről,
- a magyar–kubai kapcsolatok áttekintése,
- nemzetközi kérdések.

Kádár János pályafutása alatt többször is szükségét érezte annak, hogy nemzetközi partnereinek elmesélje a legújabb kori magyar történelem összefüggéseit. Dömény János (a 2012-ben elhunyt) latin-amerikai profilú magyar diplomata személyes beszámolója szerint²² főleg azon külföldi vezetőkkel beszélgetve tette ezt, akik korábban kritikus álláspontot fogalmaztak meg az 1956-os magyar forradalom (kádári értelmezésben „az ellenforradalom leverése”) kapcsán, de jóindulattal fordultak a már konszolidálódott Magyarország első számú vezetőjéhez. A korabeli beszámolók és jegyzőkönyvek szerint a megbeszélések e szakaszában Kádár különös figyelmet fordított az 1953–1956-os politikai válság előzményeire, annak jellemzőire, következményeire.

²¹ Saját gyűjtés, korabeli fényképek alapján. Egyes dokumentumokban, pl.: Múlt-kor történelmi portál. 2006. december 8. Castro és mi, magyarok. http://mult-kor.hu/20061208_castro_es_mi_magyarok [letöltés: 2012. augusztus 22.] a program narrációja hibásan szerepel, mivel az előterjesztés csupán tervezet volt és a valóságban már megváltozott.

²² Személyes beszélgetésem Dömény Jánossal. 2010. augusztus 17.

Fidel Castro és a hozzá közel álló értelmiségi csoportok 1960-ig kifejezetten pozitívan nyilatkoztak a magyar forradalomról (vagyis nem ellenforradalomnak minősítették), és elítélték a szovjet intervenciót.²³ Ennek talán legjobban dokumentált példája, hogy Raúl Roa, későbbi kubai külügyminiszter (1959–1976) 1959-ben megjelent gyűjteményes kötetének²⁴ egyik, a magyar forradalomról szóló esszéjében „szovjet becstelenségről és pusztításról” ír. A két ország 1960. december 18-án felvette egymással a diplomáciai kapcsolatokat, s ezután sokat változott a kubai politikai álláspont, de Castro a későbbiekben is mindig udvariasan került ezt a témát. Megjegyzem egyébként, hogy a Varsói Szerződés országainak 1968-as prágai beavatkozását – a Csehszlovák Kommunista Párt korábbi sztálinista vezetőinek erőteljes kritikája mellett – támogatta. Kádár később is visszatért a Castróval folytatott megbeszélés egykori legkényesebb témájára, s 1956 kapcsán többször említette: „Mi ezt akkor megbeszéltük, a kubai elvtársak megértették az akkori helyzetet.” A két vezető a későbbiekben sem kedvelte különösen egymást, bár Fidel Castro a budapesti látogatásán kifejezetten pozitívan nyilatkozott Kádár Jánosról.

A hivatalos tárgyalások során először a belpolitikai beszámolókra került sor. A Kubáról szóló tájékoztató érdekesen kezdődött. Castro saját magát és csoportját neokommunistának nevezte, de hogy ez pontosan mit is jelenthetett, azt nem fejtette ki részletesen. A kubai forradalom vezetője kezdetben a társadalmi átalakulás útját nem a marxizmus–leninizmus alapján képzelte el. Elmondta, hogy a forradalom győzelme után a kommunista eszmékkel és magával a „sémákba merevedett” Népi Szocialista Párttal (a régi kubai kommunista párt) való szövetség az elszigetelődésükhöz vezetett volna.²⁵ „Az országban nem volt gazdasági

²³ DÖMÉNY János: 1956 hatása a magyar–latin-amerikai kapcsolatokra. *Rubicon*, 10. évf. 1999/ 8. Mell. 15–16.

²⁴ Raúl Roa: *En pie, 1953–1958*. Departamento de Relaciones Culturales, Universidad Central de Las Villas, Santa Clara, 1959. A témával kapcsolatban lásd még New York Times: Excerpts From Statements Made by Roa and Stevenson to U.N. Political Committee. April 18, 1961. p. 16.

²⁵ MOL M-KS 288. f. 5/583. ó. e. (1972. 06. 13.) 10R/148 Jelentés az MSZMP Politikai Bizottságának Dr. Fidel Castro Ruz magyarországi hivatalos, baráti látogatásáról.

válság, a forradalomnak nem az objektív, hanem a szubjektív feltételei voltak meg: a korrupció és kegyetlen, az amerikaiakat visszataszító módon kiszolgáló Batista-rendszer elleni gyűlölet, a nemzeti elkeseredettség, a munkanélküliség, a földtelenség. A tömegek nem látták a problémák lényegét a polgári társadalom keretein belül, és annak eszközeivel képelték el a kívánt változásokat. Az akkori helyzetben nem lehetett kommunista programmal jelentkezni.”²⁶ Castro ezután részletesen ismertette a forradalom menetét és a következő évek eseményeit. A belpolitikai problémák között említette a krónikus szakemberhiányt, a gyors ütemű népességnövekedést, az alkatrészhiányt, a növekvő, ám egyelőre kielégíthetetlen fogyasztási igényeket. Az 1970-es „cukorév” a rendkívüli erőfeszítések ellenére sem érte el a 10 millió tonnás termelést, miközben az erőforrások átcsoportosítása minden más ágazatban már eleve visszaeséshez vezetett. Ezt Castro kifejezett politikai hibának tartotta, és vállalta érte a felelősséget. Az ország védelme érdekében 300 000 embert fegyvereztek fel, ennek az évi költsége 500 millió dollárra rúgott.

A nehézségek mellett Castro beszámolt a forradalom sikereiről is. Biztosították a minimálisan szükséges szintet a közellátásban, előreléptek az acéltermelésben, az ásványkincsek feltárásában, nagymértékben bővítették a víztározó-kapacitásokat, az öntözést, a rizstermelést. Felszámolták az analfabetizmust, ingyenessé tették az oktatást, megszüntették a munkanélküliséget, fejlesztették az egészségügyet és a nyugdíjrendszert. Fejlődött a gépipar, megindult a műtrágyagyártás, nőtt a kereskedelmi hajópark, többek között magyar segítséggel gépesítették a kikötőket, 20 millió dolláros halexportot bonyolítottak le. 1971-ben 9%-kal nőtt a termelés. A tervek között megemlítette a citrusprogram beindítását, melyben 25 000 hektáron telepítenének citrusféléket, és ezzel megpróbálnák ellátni az összes szocialista országot. A munkaerőigényt speciális középiskolák létrehozásával kívánták kielégíteni, ahol a tanulók a bentlakásos intézményekben napi három órát dolgoznak. Castro hangsúlyozta, hogy belső helyzetükről őszintén és önkritikusan beszélnek a kubai néppel. Az ilyen párbeszédekben

²⁶ Uo.

azonban csak a problémák ún. szubjektív oldalával foglalkoznak, a rendkívül súlyos, nehezen és hosszú távon megoldható objektív nehézségekről nem beszélnek, hogy elkerüljék az „elkedvetlenítő”, „lefegyverző” negatív hatást.²⁷

A következő témakör a kétoldalú kapcsolatok helyzete volt. Az együttműködést Kádár kielégítőnek ítélte, de megjegyezte: „Természetes dolog, hogy egyik-másik módszerben, vagy egyes taktikai kérdésekben, nézeteink nem hajszálpontosan esnek egybe, éppen az eltérő nemzeti, történelmi és egyéb sajátos okok miatt.”²⁸ Az első titkár bejelentette, hogy Magyarország távközlési célokra 20 millió dolláros hitelt nyújt Kubának, amit később – magyar szakemberek segítségével – többek között Havanna telefonhálózatának korszerűsítésére fordítottak. További számos megállapodást és egyezményt is aláírtak a felek. Castro egyetértett Kádár értékelésével a kétoldalú kapcsolatokról, majd Kádár Jánost és Ajtai Miklóst kubai látogatásra hívta meg.

A nemzetközi kérdések témakörében Kádár a szokásos magyar álláspontot fogalmazta meg, ami – árnyalatnyi különbséggel – igazodott a Szovjetunió akkori hivatalos külpolitikájához. Castro részletesen elemezte a helyzetet, és elmondta, hogy a szocialista országok közösségéhez tartozónak érzik magukat, bizalmuk teljes a Szovjetunió iránt, bár Kuba nem tagja a Varsói Szerződésnek. A keleti katonai szövetséggel szemben nincsenek fenntartásaik, s ha szükséges, belépni is készek lennének. Latin-Amerikával kapcsolatban kifejtette, hogy Kuba egyfajta „kísérleti nyúl” szerepét játssza a spanyol ajkú világban, közös a sorsuk, közös a történelmük. „Latin-Amerika csak a forradalom útján haladhat előre, sem reformista, sem nacionalista alapon nem lehet igazán előrelépni. Az imperializmus ellen támogatnunk kell a nacionalista mozgalmakat, de tisztán kell látnunk, mi a megoldás. Romániához vagy Jugoszláviához hasonló politikai irányzatok uralomra jutása Latin-Amerikában nem hozna hasznot [a] fejlődés szempontjából, csak elnyújtaná a folyamatot.”²⁹ Hangsúlyozta, hogy Kuba nem vehet részt olyan megállapodásokban, melyek ideológiai enged-

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

ményekkel járnak. „Kuba tiszta, következetes, megalkuvás nélküli magatartása, elvi politikája rendkívüli jelentőségű hatást gyakorol Latin-Amerikára, és [a] Kuba fejlődésével kapcsolatos minden probléma ellenére is ez a hatás és befolyás állandóan növekszik.”³⁰ Elmondta, hogy a földrész forradalmi mozgalmaiban jelen van a trockizmus hatása, és erős a kínai és a román befolyás. Megjegyezte, hogy a latin-amerikai országok részéről érezhető egyfajta bizalmatlanság és fenntartás a szocialista országok iránt. Élesen bírálta Kína külpolitikáját, mondván, hogy a kínaiak ravasz taktikával hálózzák be a latin-amerikai országokat. Így fogalmazott: „A kínaiak is dolgoznak, eredményeik vannak: ügyesek, azt hirdetik, hogy a harmadik világhoz tartoznak, vigyáznak a külsőségekre, jó a személyzetük, keveset csinálnak, de [azt] hatásosan.”³¹

Ebben az időszakban Romániával és Jugoszláviával kifejezetten rossznak mondhatók voltak a kubai kapcsolatok, ennek megfelelően Castro éles és kritikus felhanggal szólt Romániáról: „Erős nacionalista irányzat jellemzi, melyet a tömegekben is szítanak. Erre felhasználják a gazdasági eredményeket és a nemzetközi politikai vonalukat is. Ifjúságukban ugyanakkor nagy a csodálat az USA és az NSZK iránt. A 27 éves szocialista rendszer ellenére a tömegekben mélységes ideológiai zűrzavar uralkodik. Nemzetközi politikájuk eklektikus, ugyanakkor belső politikájukról nem folytatnak vitát. Ezek a problémák hosszú időn keresztül fennmaradnak.”³²

Az Egyesült Államokkal kapcsolatban kifejtette, hogy csak akkor lépnek kapcsolatba velük, ha az USA lemond a nemzetközi „csendőr szerepéről”, felismeri a latin-amerikai realitásokat és befejezi a terrorakciókat Kuba ellen. A kínaiak USA-politikája Castro szerint kifejezetten szovjetellenes, és anyagi érdekeken alapul. Nixon moszkvai látogatását ugyanakkor megérti.

Az idézett jelentések, sajtóbeszámolók és kommentárok egyöntetűen sikeresnek ítélték a tárgyalásokat, ahol a két fél álláspontjai közeledtek egymáshoz. Kifejtették, hogy ideológiai nézetkü-

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² Uo.

lönbség a két ország között nincs, nemzetközi kérdésekben közel azonos véleményt fogalmaztak meg. A két párt közötti viszonyban korábról fennmaradt kétségek és értetlenségek a kubai vezetés oldaláról megszűntek vagy lényegesen csökkentek.

A látogatás utólagos értékelése

A fentiekben dokumentált tárgyalások tehát a szokásos rendben és módon folytak. Igen ám, de a hivatalos anyagok mellett született egy szigorúan titkos minősítésű kiegészítő jelentés is.³³ Ez a „melléklet” azt a célt szolgálta, hogy dokumentálja Castrónak a kubai és magyar kísérete előtt tett nem hivatalos megjegyzéseit és politikai jellegű megnyilvánulásait. Általánosságban elmondható volt, hogy Castro nagyon érdeklődött a magyar viszonyok iránt, különös tekintettel az 1953–1956 közötti korszak hibáira, ezek szovjet vonatkozásaira, a szovjet befolyásra és a torzulásokban szerepet játszó objektív és szubjektív tényezőkre. Egyértelmű, hogy ez a kiemelt érdeklődés Kádár – már ismertetett – személyes „magyarázatához” kapcsolódott. A kiegészítő jelentésben egy később tollal kihúzott részben megjegyezték: „...ez részben annak a következménye lehetett, hogy ezekben a témakörökben, amelyekben a részükről eddig is erős volt az értetlenség a magyarországi viszonyok iránt, Castro elvtárs és a kubai vezetés nézeteiben jelentősebb [ti. pozitív] változás következett be.”³⁴

A titkos jelentés szerint Castro mind a tárgyalásokon, mind a program lebonyolítása közben jegyzeteket készített, folyamatosan kérdezett, kérdéseit egyeztette a munkatársaival, hangos felolvasás után egységes szerkezetű napi feljegyzéseket írt. Láthatólag jól érezte magát, szűk körben hangoztatta, hogy Kádár mély benyomást tett rá. Egyáltalán, a többi szocialista országtól eltérően a magyarok – szerinte – őszinték, nem viselkedtek mesterkéltén, magabiztosak és közvetlenek voltak vele szemben. Fidel Castro

³³ MOL M-KS 288. f. 5/583. ó. e (1972. 06. 13.) 38 R/148 Kiegészítő jelentés az MSZMP Politikai Bizottságának Dr. Fidel Castro Ruz magyarországi hivatalos, baráti látogatásáról.

³⁴ Uo. [a jegyzőkönyvből tollal kihúzva]

pontosan tudta ugyan, hogy a magánbeszélgetéseiről is feljegyzések készültek, de vélhetően őszinte volt az a kijelentése, miszerint az eddigiekben meglátogatott szocialista országokhoz képest Magyarországon érezte a legjobban magát.³⁵

Különösen sok időt fordított Castro az anyagi és az erkölcsi ösztönző rendszerek megismerésére. Az anyagi ösztönzés tilos volt Kubában – Che Guevara „új embereszményről” alkotott, naiv és idealista, kommunisztikus eszmei meggyőződésének köszönhetően. A szigetország a látogatást követő pár hónapon belül bevezette az anyagi ösztönzés rendszerét. Ebben bizonyára közrejátszottak a kedvező magyar tapasztalatok is, de az igazán erős nyomás a KGST részéről történt, ahol a belépés feltételeként fogalmazták meg az anyagi ösztönzők bevezetését.³⁶

Hivatalos keretek között a kubai első titkár nem említette meg soron következő lengyelországi látogatását, de a nem hivatalos tárgyalásokon mind ő, mind a kísérete ingerülten beszélt róla. A magyar feljegyzések szerint: „Úgy készülnek Lengyelországba, mint ahogy Romániába készültek, és ez »szög a szívükben«. ... Castro elvtárs személyesen is erős, éles szavakkal kifogásolta, hogy Nixon lengyelországi látogatásáról a lengyel elvtársak nem tájékoztatták őket, így kényelmetlen helyzetbe kerültek.³⁷ Itt írták le a titkos beszámoló legélesebb kijelentését, amit ugyan tollal szintén kihúztak a jegyzőkönyvből, de mivel az ilyen látványos, kissé színpadias magatartás nem állt messze Fidel Castrótól, mindenképpen érdemes idézni. „Most nem kellett volna nekik feltétlenül Lengyelországba utazni. Castro elvtárs meg is mutatta, hogy Varsóban a repülőgépről arcára szorított zsebkendővel fog kiszállni, hogy ne érezze a Nixon által visszahagyott büzt! ... Castro elvtárs elmondta: »mi is szegények vagyunk, nekünk is szükségünk lenne kedvezményekre és segítségre, mégsem csinálunk ebben a helyzetben ilyeneket.«”³⁸

³⁵ Uo.

³⁶ ANDERLE Ádám: i. m. 144.

³⁷ MOL M-KS 288. f. 5/583. ó. e. (1972. 06. 13.) 38 R/148 [a jegyzőkönyvből tollal kihúзва]. Kiegészítő jelentés az MSZMP Politikai Bizottságának Dr. Fidel Castro Ruz magyarországi hivatalos, baráti látogatásáról.

³⁸ Uo.

Elmondható: Castro, bár a nemzetközi nagyhatalmak játszmáiból és pofonjaiból akkor már jócskán tanult, soha sem értette meg, hogy a politika színterén az eszmei szilárdság és az anyagi megfontolások nem azonos súllyal esnek latba. Latin-Amerikában és a világ ifjúsága számára sztárrá válhatott, népszerűségét és ismertségét azonban soha nem tudta világpolitikai befolyásra váltani. Ne legyünk igazságtalanok: egy 8,5 millió lakosú sziget vezetőjeként esélye sem volt erre, mégis sikerült neki a 20. század egyik jelképévé válnia. Hatalmának csúcán 1979-ben Fidel Castrót az el nem kötelezett országok mozgalmának elnökévé választották meg. Komoly tekintélynek számított, és számít ma is Latin-Amerikában, a Közel-Keleten és a harmadik világ országaiban egyaránt. A kubai miniszterelnök egyébként láthatóan elfáradt a hosszú körúton, ezért nem hivatalosan közölte, hogy a Szovjetunióba tervezett háromhetes látogatását lerövidítette kilenc napra.

Kényes és kihagyott témák, álláspontok: amiben nem volt megegyezés

A titkos feljegyzések szerint a kubaiak a magyar kormány- és pártküldöttséggel folytatott hivatalos megbeszéléseken túl is állandóan visszatértek romániai látogatásuk témájára. Castro kubai kísérete szerint a román és a kubai első titkár a tárgyalásokon és az azon kívüli programokon is egyfolytában vitatkozott, ezeken Fidel Castro időnként ingerült és éles kijelentéseket tett. Ceaușescut kifejezetten ellenszenvesnek tartotta. Elmondták, hogy a látogatásuk alkalmából kiadott román–kubai nyilatkozat megfogalmazásánál a románok többször hazudtak, és megpróbálták kijátszani a kubai delegációt. Magáról az ott szervezett programokról is lesújtóan vélekedtek: „Úgy érezték, hogy annak minden részlete előre megrendezett, mesterkéltség volt; ebben a vonatkozásban őket félrevezették, és nem őszintén viselkedtek velük szemben.”³⁹ A fentiek a Ceaușescu-rezsim működésének ismeretében természetesen nem meglepőek, de a

³⁹ Uo.

„baráti országok” vezetői ilyen éles fogalmazásokra ritkán ragadtatták magukat. Bár Magyarországot és a legtöbb szocialista országot kifejezetten irritálta Ceaușescu, a Szovjetunió – egy-egy feddő kijelentést kivéve – mégsem tett semmit Románia megfélemezésére. Nem is akart semmit tenni, hisz Brezsnyevet a „Kárpátok Géniusza” folyamatosan ellátta a román hírszerzés információival és a lopott nyugati technológiákkal.⁴⁰

A nem hivatalos feljegyzéseket rögzítő kiegészítő jelentés tanúsága szerint a magyar–kubai közös nyilatkozat összeállításánál két kérdésben volt érdemi vita. Egyrészt a magyar tárgyalódelegáció szorgalmazta, hogy emeljék be a közös nyilatkozatba a következő bekezdést: „Megerősítették eltökéltségüket, hogy továbbra is tevékeny és kezdeményező külpolitikát folytatnak a nemzetközi feszültség csökkentéséért, a népek békéjének és biztonságának erősítéséért, síkraszállnak a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése elvének következetes, gyakorlati érvényesítéséért.”⁴¹ Másrészt a kubaiak ezt a megfogalmazást nem fogadták el, amit azzal indokoltak, hogy Kuba továbbra is támogat minden latin-amerikai nemzeti felszabadító harcot, és segíti az elnyomó kormányok megdöntését. A kubai tárgyalódelegáció ugyanakkor az alábbi szöveg beemelését tartotta indokoltnak a közös nyilatkozatba: „Magyarország és Kuba elutasítja az imperialisták kulturális behatolását és megállapítja: szükség van arra, hogy e politikával szemben ismét érvényt szerezzenek a nemzeti kultúra értékeinek, és olyan művészeti–irodalmi kifejezési formákat alakítsanak ki, amelyek a népek szocializmust építő erőfeszítéseiből és imperialistaellenes harcából fakadnak.”⁴² A magyarok ezt a megfogalmazást elfogadhatatlannak találták, ezért egyik javaslat sem került be a közös nyilatkozatba. A két, egymásnak ideológiailag szögesen ellentmondó szövegelem jól szemlélteti Kuba és Magyarország politikájának valós különbségeit.

⁴⁰ Ion Mihai PACEPA: *Vörös horizontok. Egy román kémfőnök vallomásai*. I. H. Printing Company, New Jersey, é. n.

⁴¹ MOL M-KS 288. f. 5/583. ó. e. (1972. 06. 13.) 38 R/148 Kiegészítő jelentés az MSZMP Politikai Bizottságának Dr. Fidel Castro Ruz magyarországi hivatalos, baráti látogatásáról.

⁴² Uo.

A beterjesztett jelentésekhez és a titkos kiegészítésekhez az MSZMP PB 1972. június 13-i ülésén Kádár János szóbeli jegyzéseket fűzött, s ezek között – a jegyzőkönyv szerint – olyan információk is elhangzottak a tárgyalásokról, melyek az eddigiekben ismertetett írásos jelentésekben nem szerepelnek. Kádár elmondta, hogy Kuba részéről korábban „hibás állásfoglalások történtek” nemzetközi kérdésekben, és a „régí kubai kommunisták kérdése” közvetlenül is érintette az MSZMP-t.⁴³ A Népi Szocialista Párt (a régi kubai kommunista párt) káderei ugyanis (az egyik elhíresült, de nem legfontosabb vezetőjük Anibal Escalante volt, akit ki is zártak a pártból) rendszeresen a szocialista országok nagykövetségein kerestek támogatást a Castro vezette Július 26-a Mozgalom ellenében, amit a KGB-n keresztül meg is kaptak. Nem voltak nyíltan Castro-ellenesek, de Kubát minden erővel a Szovjetunióhoz kívánták kötni.

Érdeemes utalni a történelmi háttérre: Kubában az egységes forradalmi párt megszervezése rendkívül nehézkesen, sok konfliktus közepette ment végbe. A forradalom győzelme után 1961-ben három párt – a Július 26-a Mozgalom, a Forradalmi Direktórium és a Népi Szocialista Párt – kinyilvánította: megalakítják az Egyesített Forradalmi Szervezetek Szövetségét. A szövetség belső válságát és a pártok közötti konfliktust a régi kommunista, Anibal Escalante kizárása és moszkvai száműzetése zárta le. Az új néven megszervezett Szocialista Forradalmi Egységpárt 1962-ben jött létre, melyben a fiatal fidelista vezetők kerültek kulcspozíciókba.⁴⁴ Fidel Castro javaslatára 1965-ben a párt felvette a Kuba Kommunista Pártja nevet. A párton belüli konfliktus a rakétaválságot követő szovjetellenes hangulat éleződésével ismét előtérbe került, 1968-ban 40 régi kommunistát fogtak perbe „politikai hűtlenség” vádjával. Ez volt a „mikrofrakciós per”, amelyben Magyarország – a régi kommunisták védelmében kifejtett tevékenységével – közvetetten érintett volt.⁴⁵

⁴³³⁸ MOL M-KS 288. f. 5/583. ó. e. (1972. 06. 13.) 131R/148 Jegyzőkönyv a PB 1972. június 13-án tartott üléséről. Jelentés Fidel Castro elvtárs magyarországi látogatásáról.

⁴⁴ Fidel Castro beszéde a Szocialista Forradalmi Egységpártról. Gyorsírójegyzet. A Kubai Köztársaság Budapesti Nagykövetsége, Budapest, 1962.

⁴⁵ ANDERLE Ádám: i. m. 131.

Kádár elmagyarázta a PB értetlenkedő tagjainak, hogy egy forradalom akkor is végbemehet, ha a klasszikus meghatározások szerint nem volt forradalmi helyzet. Sajátos kádári humorral megjegyezte: „a klasszikus helyzet [ebben az esetben] az, hogy a Párt ott is gyakran hibát követ el”.⁴⁶ A kubai rakétaválsággal kapcsolatban nem szerepelnek megjegyzések az írásos anyagokban, Kádár azonban szóba hozta, hogy Fidel Castro mit mondott neki a témával kapcsolatban: „A dolog számukra úgy kezdődött, hogy megkereste őt [Fidel Castro-t] egy szovjet marsall, elkezdett velük tárgyalni, felajánlotta a rakétákat: a kubai forradalom érdekében [a Szovjetunió] kész rakétákat adni. Ők azt mondták, hogy megvizsgálják, és arra a következtetésre jutottak, hogy a kubai forradalom érdekei nem követelik meg a rakétákat, nekik erre nincs szükségük, egyéb módon is tudnak harcolni. Utána úgy alakult, úgy vetették fel a kérdést, hogy ez az egész szocialista világ védelmét is szolgálná. Akkor ezt újra megtárgyalták, két napig tárgyalt a [kubai] Politikai Bizottság. Úgy döntöttek, ha a szocialista világ érdeke megköveteli, meg kell csinálni... Most ezek után az ember jobban megérti ezt a dolgot. A lényeg, hogy a velük való konzultáció nélkül történt a [rakéták] visszavonás[a]. Ez nagyon fontos, még a jövő szempontjából is.”⁴⁷

Kádár beszámolója pontos volt. Castro először valóban elutasította a javaslatot, majd pár órával később Raúl Castro, Che Guevara, Blas Roca, Dorticós elnök és Carlos Rafael Rodriguez (azaz a kubai vezetésen belüli kommunista vonal képviselői) társaságában elfogadta azt, azzal a feltétellel, hogy a rakéták telepítését nyilvános katonai szerződésben legalizálják. A szovjetek azonban ezt másképpen gondolták, és 1962. július 15-én szerződés nélkül elkezdték a rakéták telepítését. Hruscsov egyértelmű utasítása az volt, hogy az akciónak novemberig mindenképpen titokban kell maradnia. Fidel Castrónak nem tetszett az egész ügy, a katonai szerződés keretében politikai preambulomot követelt a Szovjetuniótól Kuba függetlenségének tiszteletben tartására,

⁴⁶ MOL M-KS 288. f. 5/583. ó. e. (1972. 06. 13.) 131R/148 Jegyzőkönyv a PB 1972. június 13-án tartott üléséről. Jelentés Fidel Castro elvtárs magyarországi látogatásáról.

⁴⁷ Uo.

és védelmi garanciákat kért arra az esetre, ha az országot megtámadják. Rájött, hogy Kuba teljesen védtelenné vált a két szuperhatalom játszmája közepette. Che Guevara hiába tiltakozott Hruscsovnál az eljárás ellen, akkor már késő volt. Az Egyesült Államok felderítése szeptemberben lefénnyképezte a rakétákat, és jelezte a szokásosnál nagyobb katonai mozgósítást. Az egykori visszaemlékezések megemlítik, hogy a szovjet katonák „előzónlöték” Havannát, kórházakat foglaltak le katonai célra, úgy viselkedtek, mint a megszállók. A kubaiak számára egyértelmű volt, hogy valami komoly dolog készülődik. A karibi krízis további napjai mára már a világtörténelem legfontosabb fejezeteit alkotják, az azonban egyértelmű, hogy a kubai vezetés ezen a ponton ébredt rá arra, hogy Kuba csupán eszköz az éppen aktuális nagyhatalmi játszmában.⁴⁸ Ezt a csalódottságát tolmácsolta Castro Kádárnak, aki saját keserű tapasztalatait figyelembe véve megértette őt.

Kádár elmondta, hogy a szocialista országok megítélésében nincs komoly eltérés a két ország között. „Ők persze a jugoszláv dologban éleesebbek, mint mi, Romániával is ugyanaz a gondjuk [mint nekünk], [de] talán egy árnyalattal élesebben fogalmazzanak.”⁴⁹ Tehát a magyar vezetőnek Romániával kapcsolatban ugyanolyan élesen kritikus volt a véleménye, mint Castrónak, ami akkorra már a magyar politikai elit számára is világos volt.

Biszkú Béla és Komócsin Zoltán javaslata alapján az alapjelentés nem egészült ki a titkos kiegészítő jelentéssel, és mellékletet sem tartalmazott. A Szovjetunióknak csak az alapjelentést adták át. Kádár külön megjegyezte, hogy írásban nem célszerű a „technikákban állást foglalni”,⁵⁰ azaz hogy ne a PB előtt vitassák meg, milyen jelentést küld el a magyar pártvezetés Castro látogatásáról Moszkvába. Az MSZMP KB, Komócsin Zoltán előterjesztése alapján, 1972. június 14-én tárgyalta a látogatásról szóló végleges előterjesztést, amelyet egyhangúlag el is fogadott.

⁴⁸ Fidel CASTRO: *My Life*. Scribner Book Co., New York, 2008.

⁴⁹ MOL M-KS 288. f. 5/583. ó. e. (1972. 06. 13.) 131R/148 Jegyzőkönyv a PB 1972. június 13-án tartott üléséről. Jelentés Fidel Castro elvtárs magyarországi látogatásáról.

⁵⁰ Uo.

Populáris visszhang, politikai folklór

Mivel a látogatás eseményeiről folyamatosan beszámoltak a magyar hírközlő szervek, széles nyilvánosság övezte Fidel Castro magyarországi útját, de amelyet különben is feltűnő és lelkes érdeklődés kísért. A kubai forradalmár igazi szár lett Magyarországon. A szocialista országok vezetőitől eltérően fiatal, jó kiállású, szakállas fiatalember „meghódította” a magyarokat. Szenzációszámba menő látogatásáról számos visszaemlékezés, cikk és felvétel maradt fent. Nem lenne teljes a látogatás történéseinek dokumentálása, ha nem idéznénk fel egy-egy „személyes” epizódot.

Már a katonai tiszteletadással egybekötött fogadáson felborult a program. A megérkezését követő protokolláris üdvözlés után Castro azonnal a Magyarországon tanuló és dolgozó kubaiakhoz sietett, s a biztonsági kordont átlépve hosszasan elbeszélgetett velük, miközben a magyar PB tagjai feszengve várakoztak. A díszszázad egyik tagjának visszaemlékezése szerint a magyar biztosító katonák később feddést kaptak, amiért nem állták udvariasan útját a kubai forradalom vezetőjének.⁵¹ A budapesti pártbizottság sikeres mozgósítást hajtott végre, mert a városban ezrek fogadták a nyitott Csajkából barátságosan integető forradalmárt.

A kubai miniszterelnök 1972. június 3-tól Balatonaligán pihente ki utazása fáradalmait. A párttüdülőben a napjainkban Castro-villának nevezett egykori elnöki nyaralóban szállt meg, ahol olyan vendégek laktak, mint Hruscsov, Ho Si Minh, az úrből visszatért Jurij Gagarin és Leonyid Brezsnyev. Castro Kádár János társaságában sétahajózáson vett részt a kormányzati protokollhajó, a Szabadság fedélzetén. A hajót 1979-ben a magyar első titkár a zánkai úttörőtábornak ajándékozta, a vízibusz Zánka néven ma is üzemel. A szájhagyomány úgy tartja, hogy mind a mai napig látható padlószőnyegén a folt, amelyet Fidel Castro szivarjának hamuja égetett ki. Németh József, a párttüdülő villanyszere-

⁵¹ Emlékpontok. Mondd el, hogy tudjuk. Kádár díszszázadában. Kiss László visszaemlékezése. <http://www.emlekpontok.hu/hu/interjutar/kadar-diszsazadaban>. 2010. november 2. [letöltés: 2012. augusztus 22.]

lője elmondta:⁵² a kubai első titkár – a kormányörököt és a saját biztonsági kíséretét kijátszva – egyszer megunta a protokollt, és az üdülőlőből egy Pannónia motorral „elszökött” Balatonkenesére a Honvéd Üdülőbe, ahol előző nap összebarátkozott az ott pihenésüket töltő emberekkel. A fenti anekdoták is jelzik Fidel Castro népszerűségét, illetve a látogatás iránti érdeklődést. Bár az elmondottak valóságátartalma nehezen ellenőrizhető, mindenesetre nem álltak messze a Comandante személyiségétől.

Horvát János, az egykori televíziós műsorvezető-szerkesztő, hazánk későbbi (2006–2010) kubai nagykövete könyvfejezetben emlékezett vissza a látogatásra.⁵³ Horvát szerint Castro szinte megközelíthetetlen volt interjúkérés szempontjából. Bár a kubai vezető sosem zárkózott el a közvetlen kommunikációtól, sőt az egyszerű emberekkel kifejezetten igényelte azt, interjút adni mégsem szeretett. A televíziónézők részéről elvárt és szakmailag is nagy elismerésre számító interjú elkészítésére a Magyar Televízió munkatársai „haditervet” dolgoztak ki, „Celluloid faló” fedőnévvel. Az alapkonceptió szerint: ha Fidellel sikerül megismertetni a Magyar Televízió által készített Kuba – közléről című kiváló dokumentumfilmet,⁵⁴ akkor, miután megszerezték a szimpátiáját, a kubai miniszterelnök bizonyára kötélnék áll, és mégis ad interjút. Miután Castro a pingpongasztal mellett megizzasztotta Marjai József külügyminiszter-helyettest, erősebb ellenfelet keresett. Horvát János lett a következő, s Castro ajánlatot tett neki: ha „megnyeri a meccset, az interjú is az övé”. Bár a televíziós a meccset elvesztette, a Kubáról szóló riportfilmet Fidel Castro mégis megnézte, és az interjút is vállalta.

A Horvát könyvében idézett interjú semmi „szenzációt” nem tartalmazott ugyan, de a kubai forradalom vezetője kedves, közvetlen volt, és lelkesen érdeklődött Magyarország iránt. Taglalta hazánk szépségeit, az emberek közvetlenségét, a két ország történelme közötti hasonlóságokat, beszélt a sport fontosságáról és

⁵² Rendszerváltás sorozat. 4. rész. A Kádár-villa és Castro balatoni szökése 2/2. <http://www.youtube.com/watch?v=AOLr1IP0JvE&feature=relmfu> [letöltés: 2012. augusztus 22.]

⁵³ HORVÁT János: i. m. 283–301.

⁵⁴ Kuba – közléről. Dokumentumfilm. Szerk.: KOROLOVSZKY Lajos. Riporter: HORVÁT János. Operatőr: LUKÁCS Lóránt. 1972.

a szabadidős tevékenységeiről. A kétoldalú kapcsolatokat baráti-nak nevezte, s hozzátette: „semmilyen nézetkülönbség, semmilyen probléma nincs” közöttünk.⁵⁵

*

Fidel Castro 1972-es magyarországi látogatása beivódott a hazai politikai, sőt populáris emlékezetbe. Számos visszaemlékezés, dokumentum taglalja a Magyarországon eltöltött napokat. Bár a magyar–kubai kapcsolatok már 1970-től javulni kezdtek, mégis számtalan feszültség, félreértés, mindkét fél részéről jogos és jogtalan sértődöttség oldódott fel a látogatás során. A kisebb-nagyobb izgalommal, érdekes kijelentésekkel, a szigorúan korlátozott nyilvánosságnak szánt dokumentumokkal és az őszinte tárgyalásokkal tarkított látogatás az 1970-es évek világtörténelmének csak egy kis szelete, ám jól mutatja a kor ellentmondásait „a baráti országok” viszonyaiban is. A kubai párt- és kormányküldöttség budapesti látogatása után a két ország kapcsolatai jelentős mértékben fejlődtek, politikai, gazdasági és kulturális téren egyaránt. Kádár János és felesége magyar párt- és kormánydelegáció élén 1975-ben látogatást tett a szigetországban, Kuba Kommunista Pártjának első kongresszusán. A kétoldalú kapcsolatok az 1970-es évek végén – a nyilvánvaló vitás kérdések ellenére is – a lehető legjobbnak voltak mondhatók.

Az azt követő lassú erózió, majd a rendszerváltozás napjainkra végképp eltávolította egymástól a két országot. Mindez azonban már egy másik történet része, melynek fókuszában Dávid és Góliát harca áll, avagy a nagyhatalmak és a kis országok kényszerű és egyben szükségszerű együttélésének valósága.

⁵⁵ HORVÁT János: i. m. 295–301.